

УДК 331.101.262

АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ІНТЕГРАЛЬНОГО ІНДЕКСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ*Любохинець Л.С.*

В статті визначено теоретичні підходи до методики визначення людського розвитку в регіональному аспекті, охарактеризовано складові інтегрального індексу РЛР та дана його оцінка.

Ключові слова: людський розвиток, індекс людського розвитку, інтегральний індекс регіонального людського розвитку.

Науково-технічний прогрес, зміна ролі людини у виробництві викликає необхідність нових підходів до формування робочої сили, яка покликана стати об'єктивною основою прогресивних динамічних змін в економіці країни, інтелектуальним імпульсом переходу до постіндустріального типу суспільства. В основі такої моделі розвитку і використання людських ресурсів лежить орієнтація на інтелектуалізацію праці, на висококваліфіковану робочу силу, органічно інтегровану в систему виробництва, на безперервність процесу збагачення знань і підвищення кваліфікації, на мобільність робочої сили і гнучкість організації праці, на партнерські відносини між учасниками виробничого процесу. Сучасні принципи формування соціально-економічної політики демократичних держав зорієнтовані на пріоритетність людського розвитку, при цьому останній визначається як процес зростання людського потенціалу в глобалізованому суспільстві.

Згідно з сучасними принципами формування ефективної соціально-економічної стратегії всіх демократичних держав чільне місце відводиться забезпеченню пріоритету людського розвитку. Досягнення цієї мети передбачає створення сприятливого з позицій людського розвитку середовища – економічного, політичного, екологічного, тобто середовища, в якому людина може розкрити повністю свій потенціал. Таким чином, людський розвиток є процесом розширення можливостей і вибору кожного члена суспільства, який залежить від індивідуальних цінностей, навичок і здібностей, економічного і політичного становища країни, доступності освіти і охорони здоров'я, впливу зовнішніх факторів.

Основні положення концепції людського розвитку, яка була сформована світовою спільнотою наприкінці 80-х років ХХ століття, зводяться до того, що кінцевою метою суспільного розвитку повинно бути підвищення якості життя людей. Дана концепція визнана більшістю країн світу як об'єктивно необхідна умова при визначенні стратегії та тактики їх соціально-економічного розвитку. Завдяки концепції відбулася переоцінка людського чинника як головної рушійної сили розвитку економіки. Від якості людського капіталу і рівня реалізації людського потенціалу залежать результати економічного зростання. Становлення, розвиток і активізація використання людського потенціалу в умовах глобалізаційних процесів вимагає наукового дослідження, адекватної оцінки і відповідної участі держави в процесі формування й реалізації інтелектуального і творчого потенціалу людини і суспільства. У зв'язку з цим була визначена методологія розрахунку індексу людського розвитку ПРООН, яка ґрунтується на мінімальному наборі показників, за якими можна зібрати достовірні порівняльні дані в усіх країнах світу. Кожен з показників покликаний кількісно виразити один з ключових напрямів (вимірів) людського розвитку. Ці показники періодично переглядаються, вдосконалюються, проте ключові виміри людського розвитку залишаються незмінними, хоча існує можливість вдосконалення комплексу критеріїв ІЛР, їх вагомості в узагальнюючому показнику. Тому оцінка рівня людського розвитку на національному та регіональному рівнях є важливою і актуальною проблемою.

Метою нашого дослідження є конкретизація системи соціально-економічних індикаторів, що відображають розвиток людському потенціалу на регіональному рівні.

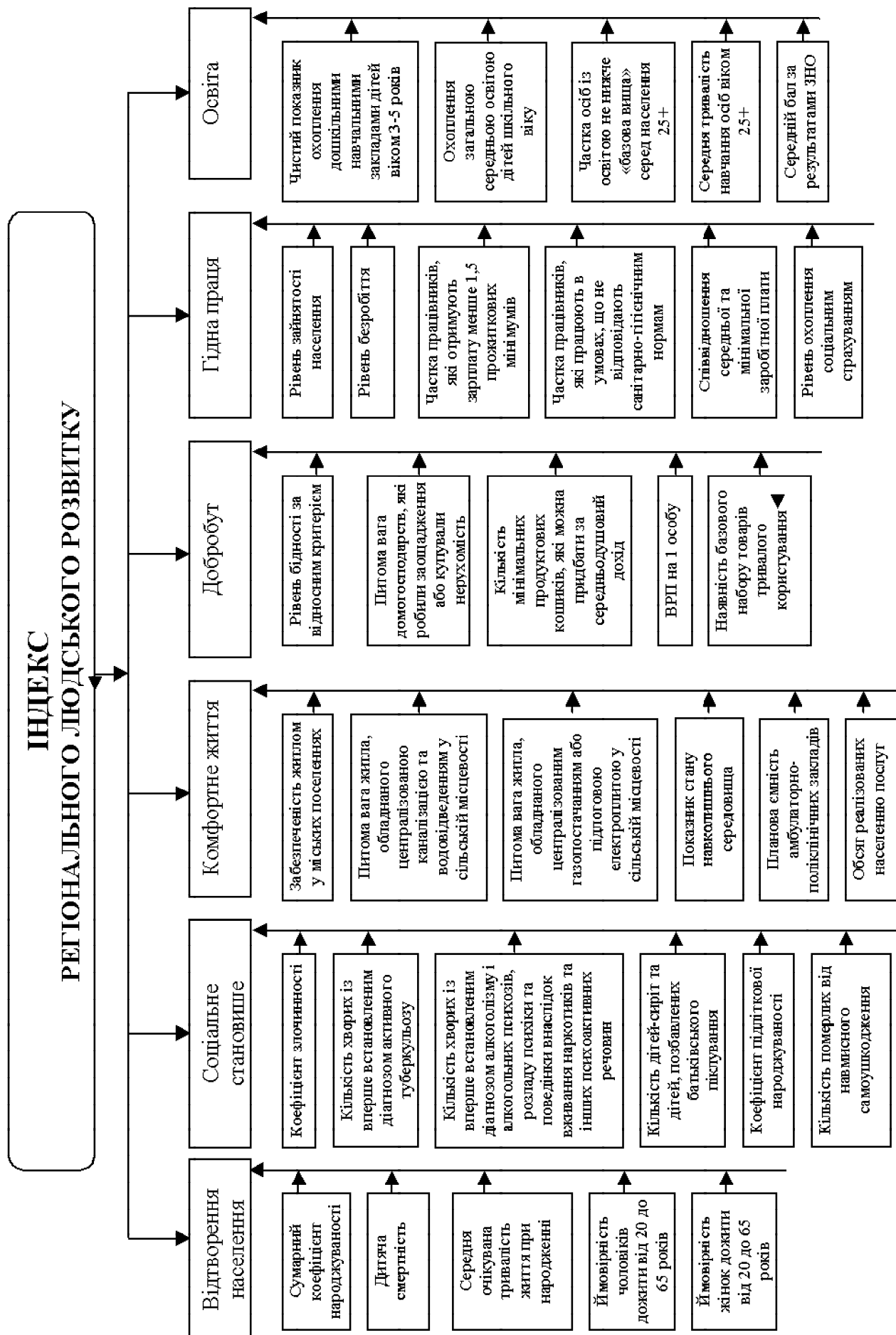

Рис. 1. Структура індексу регіонального людського розвитку [2].

Інтелектуальний капітал все більше виявляє себе як фактор міжнародної конкурентоспроможності економіки та глобалізації. Інтеграція економіки України в ЄС є не просто економічним, але і соціально-економічним процесом. Існуюча концепція людського розвитку (розвитку людського потенціалу) ґрунтується на фундаментальному положенні про те, що реальна мета розвитку полягає у створенні умов для довгого, здорового та творчого життя людини за допомогою самої людини. У міжнародній практиці визнано методику обчислення узагальнюючого індексу людського розвитку, яка формується з чотирьох показників: тривалості майбутнього життя при народженні, душевого валового національного доходу, який визначається за паритетами купівельної спроможності (ПКС) національних валют до долара, і двох освітніх — середньої та очікуваної тривалості навчання. Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index) — це інтегральний показник, який використовують для дослідження розвитку людського потенціалу країни та порівняння рівня життя громадян різних країн та регіонів. В узагальнюючому індексі розвитку людини Україна у 2011 р. перебувала на 76-му місці серед 187 країн зі значенням індексу 0,729. За період з 1990 до 2011 рр. значення ІЛР України зросло з 0,707 до 0,729, або на 3 відсотки чи в середньому приблизно на 0,1 відсотка за рік. Перші три місця посідали Норвегія (індекс 0,943), Австралія (0,929) і Нідерланди (0,910). У США четверта позиція, ФРН — дев'ята, Японії — 12-та, Франції — 20-та, Італії — 24-та, Великобританії — 28-ма. З наших сусідів: Словаччина — на 35-му місці, Угорщина — 38-му, Польща — 39-му, Румунія — 50-му, Білорусь — 65-му, Російська Федерація — 66-му місці. Гірше за Україну з її сусідів рейтинг лише у Молдові — 111-те місце [1]. Згідно з дослідженням європейських науковців, середня тривалість життя при народженні в Україні становить 68 років, індекс ВВП — 0,591 бала, внутрішній валовий прибуток на душу населення — 6175 доларів. Індекс освіченості українців рівний 0,858 бала, тобто 99,7% українців є освіченими, про що свідчить відповідний показник. Середня тривалість навчання в Україні становить 11,3 роки, а лідером за тривалістю навчання є Норвегія — 12,6 років. Слід також зазначити, що в загальному індексі більш вагомим є значення індексу та його складових. Проте, якщо значення ІЛР України скоригувати на нерівність, то воно впаде до 0,662, тобто через нерівність у розподілі показників виміру ІЛР знизиться на 9,2%. Іншими словами, розрив між багатими й бідними в Україні, різниця між можливістю доступу до якісної освіти, медицини — досить велика через те, що доходи на душу населення все ще низькі. Так, середньорічний дохід на душу населення становить 6175 доларів. За межею бідності перебуває близько 25,4% населення. Тобто за такої ситуації населення України живе бідно та недовго. Однак, попри низку проблем, завдяки високому рівню освіти Україна посідає доволі непогану позицію і входить до групи країн із високим рівнем розвитку людського потенціалу.

Водночас для розрахунку показників людського розвитку в конкретній країні застосовують ширшу національну статистичну базу. З метою оптимальної адаптації глобальних ідей людського розвитку до конкретних умов України, вітчизняними вченими Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи була розроблена національна методика вимірювання людського розвитку для регіонів України, яка діяла з 1999 по 2010 роки [2]. У 2012 році дана методика була кардинально оновлена вченими цього ж інституту.

Для розрахунку регіонального індексу людського розвитку (за оновленою Національною методикою оцінки людського розвитку) включено 33 показника, які об'єднали у 6 блоків (відтворення населення, соціального становища, комфортного життя, добробуту, гідної праці та освіти) відповідно до основних аспектів людського розвитку. Кожний із зазначених блоків включає певний перелік показників для виміру регіонального людського розвитку, який представлено на рис. 1.

Інтегральний індекс регіонального людського розвитку розраховується як сума індексів по всіх шести блоках показників:

$$I_r = \sum_{i=1}^6 I_{ir} \quad (2)$$

де I_{ir} - індекс по кожному блоку показників [2].

При формуванні стратегії людського розвитку для України необхідно враховувати регіональні відмінності, обумовлені дією соціально-демографічних, організаційно-економічних, екологічних чинників, національно-культурних традицій. Це пояснюється тим, що за багатьма соціально-економічними індикаторами спостерігається значна регіональна диференціація. Регіони України сут-

тево відрізняються за показниками людського розвитку (Табл. 1.) Основу відтворення людського потенціалу складають демографічні зрушення. За останні два десятиліття чисельність населення зменшилась більш ніж на 5 млн. осіб, ще 3 млн. українців здійснюють свою трудову діяльність за межами України, з них 80% жінок репродуктивного віку. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року визначає проблему дефіциту робочої сили. В перспективі до 2050 року, за оцінками експертів, очікується зниження чисельності населення до 35 млн. чоловік [3]. При цьому загальне скорочення чисельності супроводжується такими явищами, як зростання коефіцієнта смертності та зменшення народжуваності (на 2,7% в 2010р. в порівнянні з 2009р.), зменшення питомої ваги сільського населення, погіршення якості життя та показників природного руху населення. По першому блоку (Відтворення населення) інтегрального індексу регіонального людського розвитку випереджають всі області Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька з відповідними показниками індексів 0,8412; 0,8346 та 0,8295, що пояснюється низьким рівнем дитячої смертності, високим рівнем індикатора стану здоров'я та очікуваної тривалості життя при народженні, а також тривалості життя як чоловіків, так і жінок.

Важливим аспектом людського розвитку є соціальне становище, яке обумовлює специфіку феномену здоров'я як його складової, так як ступінь розвитку здібностей людини, творчих можливостей особистості і повнота їх реалізації, інтенсивність та результативність життєдіяльності індивіда є в повній мірі залежним від стану його здоров'я. По другому блоку інтегрального індексу регіонального розвитку лідирують Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області з коефіцієнтами відповідно 0,6776; 0,6660 та 0,6601, що обумовлено низьким рівнем показників криміногенної ситуації в даних областях, дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, а також низьким рівнем кількості померлих від навмисного самоушкодження, що визначає високий рівень психічного здоров'я населення.

Матеріальне становище істотно впливає на якість життя, визначаючи особливості праці, стан здоров'я, можливості здобуття освіти та зміни місця роботи чи роду діяльності. Забезпечення житлом характеризується комфортністю проживання, можливістю використання зручностей як в міській, так і сільській місцевості, споживанням населенням соціальних та соціально-побутових послуг. Так, за інтегрованими показниками третього блоку індексу регіонального людського розвитку перші позиції займає АР Крим з коефіцієнтом 0,7574. Проте високі матеріальні стандарти не завжди відкривають для індивіда можливості їх використання. Рівень добробуту, який включає визначення рівня бідності, характеристику добробуту населення щодо можливості забезпечення продовольчими товарами та товарами довгострокового використання, рівень валового регіонального продукту є складовими четвертого блоку інтегрального індексу РІР, за яким на першому місці знаходиться Запорізька область з відповідним коефіцієнтами 0,7088, а за нею слідують Черкаська та Київська (0,6915 та 0,6662).

За концепцією людського розвитку велике значення має не стільки обсяг доходів, скільки спосіб їх одержання та справедливості їх розміру, а також рівень соціального страхування. За станом на 2010р. рівень малозабезпеченості працюючого населення в Україні складає 44,8% від загальної чисельності зайнятих, при цьому в регіональному вимірі коливань за часткою малозабезпечених у структурі зайнятого населення найнижчий показник у м.Києві (36,2%), а найвищий у Чернігівській області (55,5%) [4].

В сучасних умовах пріоритетного значення набуває орієнтація на постіндустріальну цивілізацію як суспільство знань, висококваліфікованих інтелектуальних працівників, розвиток інститутів освіти та науки. Показник освіченості також важливий не лише сам по собі. Цей вимір людського розвитку відображає можливості людей набувати знання і здібності для повноправної та багатогранної участі в житті сучасного суспільства та значимого особистого внеску в це життя. У сучасних умовах цінність освіченості є особливо високою і дедалі зростає у міру розвитку науково-технічної революції та інтелектуалізації праці. В умовах формування економіки знань та розвитку глобалізаційних процесів темпи оновлення технології і організації виробництва, використання інновацій надзвичайно прискорюються, вимагаючи від людини якісно нового рівня освіти та постійного оновлення знань впродовж усього життя, здатності пристосовуватись до динамічних змін виробництва, розвивати творчі здібності та активізувати використання людського потенціалу. За шостим блоком інтегрального індексу РІР на перших позиціях знаходяться Дніпропетровська, Донецька та Сумська області з відповідними показниками 0,8354; 0,8342 та 0,8330.

Таблиця 1.

Інтегральний індекс регіонального людського розвитку 2011р. [2].

	1		2. Соціальне становище		3. Комфортне життя		4. Добробут		5. Гідна праця		6. Освіта		РЛР	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
АР Крим	0,7916	12	0,3854	18	0,7574	1	0,5669	14	0,6026	4	0,7927	16	3,8966	6
Вінницька	0,8133	6	0,4849	10	0,4924	23	0,5250	16	0,5211	22	0,8076	11	3,6442	18
Волинська	0,8066	10	0,5426	8	0,5961	7	0,4319	24	0,5098	24	0,7547	23	3,6418	19
Дніпропетровська	0,7521	22	0,3391	25	0,5496	16	0,6438	5	0,6021	5	0,8354	1	3,7222	14
Донецька	0,7118	25	0,3772	20	0,4398	25	0,6602	4	0,6036	3	0,8342	2	3,6268	22
Житомирська	0,7573	20	0,4122	15	0,5336	17	0,4395	22	0,5433	15	0,7586	22	3,4446	25
Закарпатська	0,7940	11	0,5738	6	0,7554	2	0,5217	17	0,6116	2	0,6876	25	3,9441	3
Запорізька	0,7573	21	0,3838	19	0,5182	19	0,7088	1	0,5721	11	0,8080	10	3,7482	11
Івано-Франківська	0,8067	9	0,6660	2	0,5010	22	0,4868	18	0,5381	17	0,7412	24	3,7398	12
Київська	0,8074	8	0,4169	14	0,6128	5	0,6662	3	0,5945	7	0,8185	7	3,9163	4
Кіровоградська	0,7479	23	0,3551	21	0,5598	14	0,4604	21	0,5393	16	0,8027	13	3,4653	24
Луганська	0,7443	24	0,3425	24	0,5244	18	0,6392	6	0,5778	10	0,8112	9	3,6393	20
Львівська	0,8086	7	0,6776	1	0,5809	10	0,4722	19	0,5630	12	0,7891	17	3,8913	7
Миколаївська	0,7583	19	0,3480	22	0,5714	12	0,6274	8	0,5877	9	0,8117	8	3,7045	15
Одеська	0,7648	17	0,3910	17	0,6478	3	0,5982	12	0,6329	1	0,8202	6	3,8549	8
Полтавська	0,8225	4	0,4493	13	0,5941	8	0,6210	10	0,5528	13	0,8045	12	3,8442	9
Рівненська	0,8215	5	0,5781	5	0,5709	13	0,4674	20	0,5241	20	0,7630	20	3,7250	13
Сумська	0,7631	18	0,4538	12	0,5077	21	0,6147	11	0,5157	23	0,8330	3	3,6879	16
Тернопільська	0,8412	1	0,6601	3	0,5573	15	0,4150	25	0,5088	25	0,7743	19	3,7568	10
Харківська	0,7818	13	0,5510	7	0,5919	9	0,6223	9	0,5888	8	0,8300	4	3,9658	2
Херсонська	0,7745	15	0,3470	23	0,6319	4	0,4345	23	0,5519	14	0,7931	15	3,5329	23
Хмельницька	0,8346	2	0,4916	9	0,4748	24	0,5375	15	0,5359	18	0,8018	14	3,6762	17
Черкаська	0,7780	14	0,4718	11	0,5973	6	0,6915	2	0,5290	19	0,8291	5	3,8967	5
Чернівецька	0,8295	3	0,6169	4	0,5807	11	0,5871	13	0,5980	6	0,7588	21	3,9710	1
Чернігівська	0,7685	16	0,4033	16	0,5142	20	0,6337	7	0,5230	21	0,7873	18	3,6301	21

ВИСНОВКИ

Вплив глобалізаційних процесів обумовлює якісні зміни у формуванні та використанні людського потенціалу (підвищуються вимоги до рівня освіти, кваліфікації, мобільності та продуктивності праці). Людський розвиток як глобальна концепція суспільного устрою має включати такі елементи, як забезпечення гідного життя для всіх верств населення, що сприяє подоланню бідності, реалізацію базових можливостей, становлення та розвитку демократії, збереження соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

На концептуальному рівні запропонована методологія визначення індексу людського розвитку в регіональному розрізі передбачає:

- системний аналіз даної проблеми, її структуризацію та представлення у вигляді ієрархії складових;
- кількісну оцінку пріоритетів такої ієрархії, що дає змогу визначити питомий внесок кожної структурної компоненти до кінцевого результату;
- формування відповідних баз даних;
- розрахунок компонентних та інтегрального індексів людського розвитку в розрізі регіонів (РІЛР) [5].

Результати розрахунків регіональних ІЛР можуть служити основою для визначення ключових проблем та пріоритетних напрямів розвитку для кожного регіону. Кількісні значення складових цього індексу певною мірою відображають також ефективність діяльності органів державної влади щодо людського розвитку відповідного регіону, але необхідно активізувати використання людського потенціалу шляхом ефективного управління розвитком людського капіталу, так як активізація людського потенціалу не може відбуватися спонтанно без активного втручання органів державної влади та місцевого самоврядування щодо формування його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна у світових координатах людського розвитку :[Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina_u_svitovih_koordinatah_lyudskogo_rozvitku-91367.html.
2. Методика вимірювання регіонального людського розвитку – Київ, 2012 :[Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/index.html>.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік. — К. : Державний комітет статистики України, 2011. — 586 с.
4. Мельник С. Критерії оцінки бідності працюючого населення в Україні /С. Мельник, Н. Гаєвська // Україна: аспекти праці – 2012. – №2. – С.14–19.
5. Калачова І.В. Показники регіонального людського розвитку як інструмент оцінки ефективності соціально-економічної політики: [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=333>
6. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогнози: (кол. моногр.) / за ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328с.